

Իսկ այն չէ՞ որ՝ քու հարստութեանդ օրինաւոր տէր չես դուն, և ուրիշ մը քու ունեցածներդ կրնայ քու ձեռքէդ լառնել։ Բանցիկ լստուած՝ որ անոր բուն տէրն է՝ մարդկան աշխոյժ իրենց մէջը բաժանելու համար օրէնք դնելու ներքեր է, և այս օրէնքներս մէկ մը հաստատումը ըլլալէն ետքը՝ ասոնք աւերել անիրաւութիւն է։ Լհա տակա քիչ քիչ մը օրինակներ տուած մարդէս կը տարբերէ, որ անիկա իր ձեռքի թագաւորութիւնը՝ միայն ժողովուրդին մէկ սխալ կարծիքով ձեռք ձգեց. քանզի աշխոյժ ժառանգութիւնը լստուած չի հաստատեր և օրինաւոր չըներ, բայց քուկ օրինաւոր ըրած է։ Լնիկա իր թագաւորութենէն հրաժարելու ալ պարտախն է։ Կտարեւրապէս անոր հաւասարութիւն ունենալնիդ այս կողմէն է որ դուն ալ անոր պէս՝ այս իրաւունքս ունենալու մէկ

Յին եղած պատերազմին բարեյաջող վախճանին համար, նմանապես իւր գոհունակութիւնը կը ծանուցանէ զօրաց բանակին յիշեալ պատերազմին մէջ ի գործ դրած քաջութեանը համար, անոնց զանազան տառապանաց և նեղութեանց մէջ ցուցուցած արիութիւնը և գործունէութիւնը համար, վերջապէս առ դաշնակից զօրս ունեցած իրենց ջերմեանդ մտերմութեանը համար:

«Ի պալատն Սէն-Գլու, 24 նոյեմբերի 1834»

«Օրոպագետ»

«Ինքիբմանի յաղթութեանը վրայօք յուղարկած ձեր յայտագիրը խորին շարժում մը պատճառեց սրտին: Աստի կընդգրեմ որ իմ կատարեալ գոհունակութիւնս յայտնէք զօրաց բանակին վասն քաջութեանը զոր ի գործ դրաւ, վասն արիութեանը որով դէմ դրաւ ամէն տառապանաց և նեղութեանց, և վերջապէս վասն ջերմեանդ մտերմութեանը զոր կը ցուցնեն մեր դաշնակցացը: Ընտրակալ եղիք յանուն իմ զօրապետաց, պաշտօնատարաց և զինուորաց, իրենց արիական ընթացիցը համար: Բնական թէ յոյժ ցաւակից եմ իրենց տառապանացը, իրենց ըրած անագործին կորուստներուն, և թէ իմ յարատեւ խնամատարութիւնս պիտի ըլլայ նոյն դժբաղդութեանց դառնութիւնը թեթեւեղել:

«Ըմայի փառաւոր յաղթութենէ ետեւ, յայտնեցայ վայրկեան մը թէ ի փախուստ դարձող թշնամոյն բանակը այսքան փութով պիտի չկորնար նորոգել իւր կորուստները և Սէն-Մարտին պիտի չուտար ի ինքի ձեր հարուածոց ներքէ: Բայց քանի որ պաշտպանութիւնը որով կը պատասխարուի յիշեալ ամուր բերրի, և Ռուսաց բանակին հասած օգնական զօրքը, արգելեցին քիչ մը ժամանակի համար մեր յաջողութեանց ընթացքը: Իմ բոլոր հաճութիւնս կուտամ ձեր խոհեմութեանը, որով դէմ դրիք զօրաց անհամբերութեանը՝ որ կու գէր յարձակիլ բերդին վրայ այնպիսի վիճակի մը մէջ, որ խիստ շատ կորուստներ պիտի ըլլային:

«Ինչպիսի և Կաղիսի կառավարութիւնները ջերմեանդ ուշադրութեամբ մը կը հսկեն իրենց արեւելեան բանակին վրայ: Երբեք չօգնար ձեռքը ծովերէն կանցնին բազմաթիւ օգնական զօրք ձեզի բերելու համար: Եւս նոր օգնութիւնները ձեր զօրութիւնը պիտի կրկնապատեն և թալ պիտի տան ձեզ վնասողական յարձակումը սկսիլ: Օրօրաւոր յարձակում մը պիտի ըլլայ նաև: Վերապայտի վրայ և ամէն օր արտահանութիւն կընդունիմ թէ օտար երկիրներուն մէջ հասարակաց գաղափարը օրրոտորէ և ստաւել ի նպատակ կը հասնի: Ինչ է պատճառը որ Եւրոպայի ամենեւին երկիրը չունեցաւ տեւեղ երկար ժամանակէ ի վեր արտաբերալ մեր արժեւանշան դրօշակները ծփալ այսպիսի փառաւորութեամբ մը: քանզի գիտէ թէ իրեն

հիմքը չունիս քու մէկ որպիսութեանդ կամ մէկ արժանաւորութեանդ մէջ, դուն բեզբու ջանիւքդ այն հարստութեանը ժառանգ ըլլալու արժանի չես ըրեր: Բու մարմինդ ալ հոգիդ ալ ինքնին անտարբեր են: դուքս ըլլալու ալ կը յարմարին՝ նաւափար մը ըլլալու ալ, ամենեւին անանկ բնական կապ մը չիկայ որ ասոնք մէկ մասնաւոր վիճակի մը կապէ: ուրիշ վիճակներուն ամէնէն ալ հեռու տանի:

«Եկեց ինչ կեղծ: Եկե՛ք ելա՛ծը այն է որ պատճառ մարդուս պէս դուն ալ երկու կերպ խորհրդածութիւն պիտի ունենաս: գութնէ մարդոց հետ վարմիլդ՝ քու աստիճանիդ վերջուցածին յարմար պիտի ըլլայ: բայց մէկ ծածուկ խորհուրդ մըն ալ պիտի ունենաս, և ճշմարիտն ալ այս խորհուրդդ է: որ դուն բնապէս անոնցմէ վեր ըլլալու բան չունիս: (Թէ որ հասարակաց մէջ ունեցած խորհրդածութիւնդ բեզբու ուրիշ մարդոցմէն վեր կը վերցնեն, մէկալ ծածուկ խորհուրդդ բեզպիտի խոնարհեցնեն, և ուրիշ ամէն մարդոց հետ հաւատարմ պիտի ընեն: Բանդի քուկին բնական վիճակդ այս է:

«Բու վրաց զարմանալով բեզբու նայող մարդիկ կարելի է որ այդ խորհուրդը չգիտնան: Կըկարծեն որ ազնուագգի ըլլալու մէկ բնական մեծութիւն մըն է: և հասարակօրէն մեծերը բնապէս իրենցմէ վեր ուրիշ տեսակ մարդիկ կը կարծեն: Կուգիս նէ՛ անոնց այս սխալ կարծիքը երևան մի հաներ: չիտիկ մի ուզէր: բայց այդ մեծութիւնովդ չափդ մի փախցնենք: մի ամբարտաւանիւր մանաւանդ դուն քու էութիւնդ ուրիշներէն բնապէս վեր բան մը կարծելով դուն բեզ չիմուսաս:

անկախութեանը համար միայն կը պատերազմիք: Պարծանք կը համարիմ ինձ յայտնելու թէ զօրաց բանակին հայրենասիրութեանը և անոր անընկճելի քաջութեան արդիւնքն է որ Կաղիսի վերստին իւր արժանաւոր աստիճանին մէջ մտաւ և յաղթութիւնը նորէն եկաւ փառաւորելու մեր գրօշակները:

«Եւս դարկեմ Սենթ-Ելէյս զօրապետը, որ իմ բանակի օգնականներէս մէկն է, բերելու համար զօրաց բանակին՝ իրեն արժանաւոր վարձատրութիւնները:

«Եւրպայէս, զօրապետ, կաղաքէմ զՍտուած որ իւր սուրբ պահպանութիւնը ձեր վրայէն պակաս չընէ»:

ՆԱԲՈՒԵՈՒՆ

Ինչպիսի թայգլ օրագրոյն նոյն մեքերի 18 թերթին մէջ կը կարդամք:

«Եւս յիշեմ անգագու է տրոմալի խորհրդածութիւններ ընել: քանզի (ամառոյ Յին) պատերազմին հետեւեալ օրը բազմաթիւ օգնական զօրք հասան, որոց մէկ մեծ մասն ալ ճանապարհը կը դնուի: Կաղիսիցիները երկու զօրաբաժին աւելի կը յուղարկեն և մեք կը յուղարկեմք ինչ որ կրնամք: Բանի որ դաշնակիցները պիտի պահեն իրենց դիրքը, կարող պիտի ըլլան ընդունիլ ծովէն օգնութիւններ միևնոյն արագութեամբ, որ Ռուսերը ցամաքէն պիտի ընդունին: Բայց այսմ մասին կրնանք փոխհաւթիւն ունենալ կառավարութեան և ազգին վրայ: որոնք արժանի պիտի չըլլային վնասողաց զարս յուղարկեցին, և դատին զոր յանձնառու եղան պաշտպանելու: Եթէ ծախքը խնայելու ըլլան, կամ ոչինչ բանի տեղ դնելով զդժուարութիւնները և զվնասները, խոյս տան օգնութեան հասնելու մեր քաջ զինուորաց որ այժմ մեզ համար կը պատերազմին: Կերեկ թէ Ռուսերը՝ Ինքիբմանի պատերազմէն ետեւ չհամարձակեցան յարձակելու մեր վրայ: Աստի ժամանակ ունեցանք մեր դիրքը զօրացնելու, և ըստ երեւմանց այս բանը անընդհատ ի գործ դրուած է: Ժամանակը բուլական տեղեկութիւններ կուտայ մեզ: այժմ գիտեմք թէ ձիաւոր զօրքը շատ հարկաւոր չէ այն տեղ, ուր բոլոր ծովերէն կը փութեն: և ուր խիստ դժուար է ջուր գտնել ձիերուն համար: Երբեք հաւատարմ հովերը սկսան փչել: բայց և այնպէս դժուար պիտի չըլլայ մեզ համար՝ մեր զինուորաց պաշտպան բեռնաւորութիւնները վտարել մեք թէ պիտի կրնանք հոգ անել մեր զինուորաց բարեկեցութեանը, որ բանակիտուն ի վերայ տրտում և սառնացեալ ժայռից մըրկաւ:

«Աս հասարակութեան սխալելովը թագաւոր եղող մարդուն ինչ կըսես: Թէ որ իրեն բնական վիճակը անանկ մէկ կերպով մը մտնար որ՝ կարծէր թէ այս թագաւորութիւնս պէտք է որ իրեն տրվի: Ինքը անկա ժառանգելու իրաւունք ունէր: Եւս յիշարութեանը և խենթութեանը վրայ կը դարմանաս: Բայց իրենց բնական վիճակը մոռցող երեւելի մարդիկ ասկէց վար ինչ ունին: Եւս խրատաւ շատ շահաւոր և պիտանի է: Բանդի մեծերուն անգագու ըլլալը և խորխորութիւնն և բռնութիւնն անկէց կուգայ որ՝ իրենց ինչ ըլլալու չեն գիտեր: Բժուար բան է որ՝ անանկ մարդիկ՝ որ ներսէն իրենք զիրենք ուրիշ մարդոց հաւատարմ կը ընեն, և Եւս տուածոյ իրենց տուած քանի մը մանր մուկ արգելութիւններուն իրենց կողմանէ մէկ արժանաւորութիւն մը չունենալով ստացեր՝ ու ասով ուրիշներէն վեր եղեր են, ասանկները այնքան ամբարտաւանութիւն բանեցնեն: Եւս բանիս համար պէտք է որ մարդ ինքըզինք մտնայ, և կարծէ որ իրօք անոնցմէ վեր մէկ գերազանցութիւն մը ունի: և իմ բեզբու հասկըցնելու ուզած խաբմիլդդ այս բանին վրայ կը կայանայ:

«Ուրիշները բեզի որքան պարտական են նէ՛ գիտնալդ պէտք է որ՝ անոնցմէ անկէց եկել բան չուգես: քանզի ասիկա յայտնի անկախութիւն է: Սակայն ձեր վիճակի մարդոց մէջ անկա շատ կը գտնուի կոր, քանզի իրենց վիճակին բնութիւնը չեն գիտեր:

«Չկարծեք մէջ երկու տեսակ մեծութիւն կայ: մէկն է օրինք մեծութիւն, և մէկայլ բընական մեծութիւն: (Օրինք մեծութիւնը մարդոց կամքէն կախում է, որ իրաւունք ունեցեր

ից) Եւս յիշեմ: Մէն բաներու մէջ պատերազմը լեցուն է պատահանքներով, դիւրափոփոխ է, ի դերն կը հանէ զանկալութիւնները, գործողութեան անսարանը ուրիշ տեղ կը տանի, տակնու վրայ կընէ իւրաքանչիւրոյն պաշտօնները և փոփոխութիւններ յառաջ կը բերէ: Պատերազմը երբեք ուրիշ մասովք այնքան ի դերն չհանէր մարդոց ամէնէն քաղցր անկալութիւնները, որչափ իւր ընելու զոհից ընտրութեամբը:

«Օմտաւ ամենք թէ ոչ միայն ընդդէմ Մէն չիքոֆ իշխանին կը պատերազմիմք, այլ ընդդէմ բոլոր զօրութեան Դիկոնայոս կայսեր: որ իւր ունեցած ամէն զօրութիւնները անտարակոյս պիտի կենդրոնացնէ Խուրմի մէջ ունեցած մեր դիրքը դէմ: Աստի պէտք է հոգ տանիք որ պէտքի չըլլայ որ մեր զօրաց բանակը ընկճուի թշնամոյն զօրաց շատութենէն: Բանդի կրնանք դիւրութեամբ օգնական զօրք յուղարկել: և ըստ այսմ մասին, ինչպէս նաև ի մասին զինուորական յաջողակութիւնը մեզ կը վերաբերի: Աստի պէտք է մեր արդար դատին մէջ և ի նպատակ Եւրոպայի ցուցնել այն հաստատուն որոշումը, զոր կը գործածէ մեր հակառակորդը իւր անկաւ և յափշտակիչ դատին մէջ»:

«Ենայի յայտագրութիւնը հետեւեալ յօդուածը կը հրատարակէ:

«Ենայի որ կը դարձան Սէն-Մարտին պաշարման երկարատեւութեանը վրայ, պէտք է յիշեն թէ յամին 1793 Վալմիէի բաղադրին բերդը ունեւորեցաւ 42 դիրք և 42 ցերեկ: և ամենը 48,000 զուգը նետակցան: Պաշարողաց թիւը որոնք Եւրոպայի և Ենայիցի էին, 100 հազար հոգի կը հասնէր և 344 թնդանթ և հրասանդ (հալան) ունէին: Իսկ պաշարեալները միայն 10,000 հոգի էին, և 175 թնդանթ ունէին: Ենայի հակառակն Սէն-Մարտին մէջ պատերազմական անագին և բազմաթիւ գործիքներ ու նիւթեր կան: Ի վերայ այս ամենայնի տարակոյս չկայ թէ դաշնակցաց թնդանթաձիգ զօրքը կարող են յաջողութեամբ յարձակում մը (ասայթօ) ընելու: Ստորգ է որ Սէն-Մարտին իշխանը նոյն մեքի Յին կարող եղաւ արգելուլ զառաջին յարձակումը թէ և ծանր վնասներով, սակայն երբ որ դաշնակցաց օգնական զօրքերը հասնին, փորձ պիտի փորձեն նոր յարձակումներ ընելու: Եւս կողմանէ գիտնալ արժան է որ Սէն-Մարտին քաղաքը պատրաստուած է խիստ սատուիկ կերպիւ պաշտպանուելու: Բանդի ամէն մասնաւոր

են մէկ քանի վիճակի մարդիկ պատուելու՝ և անոնց յարգութիւն մը տալու: Ենայի անկախութիւնն ու պատուաւոր ըսված աստիճանները այս կարգիս մէջն են: Սէն տեղ մը ազնուական մարդիկ պատու ունին, և մէկ ուրիշ տեղ մը՝ հասարակ մարդիկ և ուսմիկները: տեղ մը մեծ զաւակները և տեղ մը պղծիկ զաւակները: Սիւ կա ինչու համար է: Բանդի մարդիկ տասնի են ուղեր: Կանոնք և օրէնքները զրկել են առաջ ասոնք անտարբեր բաներ էին: և տեղ ասանկ ըլլալը իրաւունք եղաւ: քանզի հաստատուած կա՛նոնն ու օրէնքը խառնելը անիրաւութիւն է:

«Ենական մեծութիւնները ասոնք են որ՝ մարդոյ կամքէն և հաճոյքէն կախում մը չունին: քանզի ասոնք հոգւոյ և մարմնոյ ստոյգ և իրօք ունեցած յատկութիւններուն կընային: որով իրարմէ տեղի կամ պակաս յարգութիւն գտնելու արժանի կը ըլլան, և ասանկ են պիտուութիւնները, մտաց լուսաւորութիւնը, խելքը, առաքելութիւնը, առողջութիւնը և օւժը:

«Ենայի այս մեծութիւններուն հրկուքին ալ մէկ մէկ բան պարտական ենք: բայց որովհետեւ բնութիւնն մէկ չէ, մեր անոնց պարտական եղած յարգութիւնն ալ մէկ կերպ ըլլալու չէ: (Օրինք եղած մեծութիւններուն՝ օրէնքին պահանջած յարգութիւնը տալու եմք: և ասիկա դրսէն քանի մը արարողութիւններ և ձեւեր են: Բայց ասոնց հետ ալ ներսէն այս կարգիս հաստատութիւնը արդարութեամբ և իրաւամբք եղած ըլլալու ճանձնալու եմք, ասոնք մեր պատուած մարդոցը վրայ մէկ իրական առաւելութիւն և ազգկութիւն մը չեն ցըցնէր: Թագաւորի հետ խօսողը ծունկի վրայ կենալու է, մեծամեծ

